

ERMENİ SOYKIRIM İDDİALARI NE KADAR GERÇEKÇİ?

Ercan KARAKOÇ*

GUENTER LEWY, *THE ARMENIAN MASSACRES IN OTTOMAN TURKEY: A DISPUTED GENOCIDE* (OSMANLI TÜRKİYESİ'NDE ERMENİ KATLIAMLARI: TARTIŞMALI BİR SOYKIRIM), The University of Utah Press, Salt Lake City 2005.

Günümüzde, Hıristiyan Batı dünyasında Ermeniler ile ilgili bir mevzu konuşulmaya başlandığında, söz eninde sonunda Ermeni soykırımı iddiaları üzerine gelir ki, neredeyse bu iddialar söz konusu coğrafyanın bütününde kabul edilme aşamasına gelmiştir. Ermeniler, Avrupa ve ABD'de bulunan hatırı sayılır orandaki nüfus ve nüfuzlarından dolayı, sözde mağdur ve mazlum konumlarını çok iyi bir şekilde kullanmasını bilmişlerdir. Bu noktada ise, Batı'da kendi tezlerini destekleyen çok sayıda akademisyen bulmuşlar ve aynı zamanda konuya tarafsız yaklaşan ve hatta gerçekleri fark edip objektif bir tutum içerisinde bulunan bilim adamlarını da çeşitli şekillerde taciz etmişlerdir. Örneğin, "soykırım yoktur" diyen Bernard Lewis'i Fransa'da tazminat ödemeye mahkûm ettirmişler, Stanford Shaw'ın evine ise bombalı saldırıda bulunmuşlardır.

Ermenilerin bütün bu taciz ve yıldırma hareketlerine rağmen, geçtiğimiz yıl Amerika'da Ermenilerin soykırım iddialarının gerçeğe dayanmadığına dair bir kitap yayımlandı. Prof. Dr. Guenter Lewy tarafından

* Araş. Gör., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Guenter Lewy, 1923 yılında Almanya'da doğdu. 1939 yılında Almanya'dan, önce Filistin'e oradan da Amerika'ya göç etti. Columbia Üniversitesi, Smith Kolej ve Massachusetts Üniversitesi'nde görev aldı. Halen Massachusetts-Amherst Üniversitesi'nde siyaset bilimi profesörü olarak görev yapmaktadır. Lewy, Nazi rejiminin ortalığı kasıp kavurduğu yıllarda 10 yaşındaydı. İkinci Dünya Savaşı'nın en acı sonuçlarından biri olan Yahudi Soykırımı'nda akrabalarını, en yakını olarak amcalarını kaybetti. 1953 yılında Columbia Üniversitesi'nde akademik hayata adımını atarken, kendi tabiriyle "arkasında bıraktığı acı anılar onu tarihin, tarihçiliğin kucağına itti." En son Ermeni soykırım iddialarının delillerinin sağlam ve güvenilir olmadığını ortaya koyan kitabını yayınladı.

yazılan bu kitap, argümanlarının Türk tezlerine yakın olmasının yanında, bu tartışmalı konuya mukayeseli bir bakış açısıyla değinmesi yönünden de bir ilk olma özelliğini taşımaktadır. İlk defa Batılı bir akademisyen, bu kitapla söz konusu mevzunun muhatabı her iki tarafın da (Ermeniler ve Türkler) kaynaklarından ve konuyla ilgili Batılı devletlerin arşivlerinden faydalanarak, “soykırım yoktur” demektedir. Yine müellif, meydana gelen üzücü olaylarda, Batılı güçlerin kendi çıkarları için Ermenileri tahrik ve teşviklerinin büyük rol oynadığını da ifade etmekte; ayrıca, Ermenilerin, bizatihi kendi soydaşlarının ölümlerinden de sorumlu olduklarını belirtmekte ve iddia ettikleri gibi hiç de masum olmadıklarını kitabında örnekleriyle göstermektedir.

G. Lewy'nin kitabı (370 s.), dört ana kısım, on dört bölüm ve I. Dünya Savaşı sırasında Anadolu'daki ve Suriye çöllerindeki yerleşim yerleri ile 1919 Paris Barış Konferansı'nda Ermenilerin talep ettikleri Ermenistan devletinin sınırlarını gösteren üç haritayı muhtevidir. Müellif, “Tarihî Çerçeve” başlığı altındaki ilk kısımda, Ermeni sorununun tarihi sürecine değinir; bu bağlamda, Osmanlı Devleti'ndeki Ermeni toplumunun tarihi, Ermenilerin komitacılık faaliyetleri, XIX. yüzyılda meydana gelen isyanlar ve İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidara geliş süreci irdeler. “Hasım İki Tarih Algılaması” başlıklı kısımda ise, sorunu hem Ermenilerin hem de Türklerin nasıl değerlendirdiklerini tahlil eder. Üçüncü kısımda ise, “Tarihî Yeniden Yapılanma: Ne Biliyoruz ve Ne Bilmiyoruz” başlığı ile tehcir olayını tüm yönleriyle ele alır; döneme ait tarihî kaynaklardan, tehcir kararının alınması ve uygulanması, meydana gelen kötü hadiseler ile bunların sorumlularından bahseder. “Tartışmalı Durum” başlıklı son kısımda ise genel bir değerlendirme yapar ve özellikle tehcir kararının alınmasında ve meydana gelen olaylarda, bir milletin yok edilmesi noktasında bir kasdın veya önceden yapılmış bir planın olup olmadığını değerlendirir.

Yazar, amacının “meydana gelen olaylara tek yönlü bir bakış açısı sunmak yerine, karşı görüşlerin şüphelerini ortadan kaldırmaya yönelik tartışmalı konulara açıklık getirmek, duygusal yaklaşımların da sergilenmediği bu mevzuyu irdeleyerek önyargılara girmeden iki farklı tarih anlayışına eleştirel bir bakış sunmak” olduğunu belirtir; ayrıca, bu girişiminin, sorunun anlaşılmasını kolaylaştıracağını ve karşıt iki görüş arasında köprüler kurulmasına yardımcı olacağı ümidini taşıdığını da vurgular. Lewy, kendisini, meydan gelen olayların ve çözülmemiş bir suçun faillerine ulaşmak için ipucu bulmak amacıyla eski ve tozlu kitap ve dergileri araştı-

ran bir dedektife benzetir. Sorunun ortaya konulması sırasında, çözümüne hizmet etmeyecek *soykırım* gibi ifadelerden kaçındığını ve esas itibarıyla “*ne olmuş, nasıl olmuş ve neden olmuş*” odaklandığını belirtir ki, bu yaklaşım objektif tarih yazıcılığının da başlıca umdelerinden biridir. Eserini, Amerikan Milli Arşivi ile Milli Kütüphane El Yazmaları bölümü, İngiliz Ulusal Arşiv Ofisi ve Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi belgelerine istinaden hazırladı; Türkçe bilmediği için doğrudan Türk arşivlerinden yararlanamadı. Nitekim, kitabın önsözünde Türkçe kaynakları çevirenlere teşekkür etmesinden, bu hususta birilerinden yardım aldığı anlaşılmaktadır. Arşivlerin dışında, bu olayın meydana geldiği dönemde Osmanlı coğrafyasında bulunan Amerikan, Alman ve Avusturyalı diplomat, asker ve Protestan misyonerlerin rapor, kitaplaştırılmış günlük ve hatıralarından ve objektif araştırmacılığın gereği olarak zamanın devlet kademelerinde görev yapan Türklerin anılarından da istifade etti. Ayrıca Ermeni yazarlarla Ermeni yanlısı diğer araştırmacıların yazdıklarını, Türk tarihçilerle Türk tezini destekleyen akademisyenlerin eserlerini de kullandı.

Lewy, öncelikle 1915–16 olaylarının üzerinden onlarca yıl geçmesine rağmen, meselenin hâlâ sıcaklığını koruduğu ve bu konu üzerine tartışmaların devam ettiği tespitini yapar; her iki tarafın da, savaş döneminde binlerce Ermeni’nin öldüğünü kabul ettiğini, üzerinde uzlaşılabilen noktanın ise meydana gelen olaylara ilişkin “kasıt ve plan” hususunun olduğunu belirtir. Ermenilerin, olayı, “*XX. yüzyılın ilk soykırımı (genocide)*”; Türklerin ise, “*karşılıklı kıyım (mukatele) ve savaş şartlarının gerekli kıldığı güvenlik gerekçesiyle uygulanan zorunlu göç esnasında meydana gelen ölümler*” olarak değerlendirdiklerini ifade eder. Günümüzde ise meselenin, gün geçtikçe siyasallaştığını ve birbirine zıt iki tarih anlayışının egemen olduğunu; Ermenilerin, “*Osmanlıların masum Ermenilere soykırım yaptığını*” iddia ettiklerini ve bu anlayışın pek çok Batılı akademisyen tarafından da benimsendiğini belirtir. Müellif, bazı Batılı bilim adamları tarafından da desteklenen Türk tezini, “*Ruslar ve İngilizler tarafından desteklenen Ermenilerin, Anadolu’da toptan bir ayaklanmaya girişecekleri beklentisi ve bunun yaratacağı tehlikeler tehirci doğurmuştur. Tehcir esnasında meydana gelen ölümler ise açlık, susuzluk, olumsuz sağlık koşulları, salgın hastalıklar ve eşkıya saldırılarından kaynaklanmıştır*” şeklinde özetlemektedir.

Lewy, Ermenilerin, tehirci “planlı, kasıtlı ve toptan bir yok etme” eylemi olarak gördüklerini ifade ettikten sonra, soykırım iddialarının dayanaklarına geçer. Ermeniler iddialarını; İttihat ve Terakki mensuplarının

almış olduğu 10 maddelik karar (10 Emir) ile Ziya Gökalp'in parti üzerinde etkin olan fikirlerine, Mevlanzade Rifat'ın *Türkiye İnkılâbının İç Yüzü* adlı kitabındaki iddialara, Aram Andonyan'ın *Naim Bey'in Anıları* adlı eserinde öne sürülen hususlara ve nihayet 1919–20 yıllarında kurulan askerî mahkeme kararlarına dayandırmaktadır. Ayrıca, Ermenilerin, söz konusu yok etme süresinde, Teşkilat-ı Mahsusa'nın da rolü olduğunu iddia ettiklerini belirttikten sonra bu iddiaların tutarsızlıklarını ve dolayısıyla da akademik açıdan bu bilgilere güvenilemeyeceğini kitabında net bir şekilde ortaya koyar.

Yazar, bu tespitleri yaptıktan sonra, tehciri ve tehcir sonrası olayları ayrıntılı bir şekilde değerlendirir. Tehcir sırasında meydana gelen menfi olayların genellikle Doğu Anadolu ve Irak bölgelerinde olduğunu, bu bölgelerin ise Kürtler ve Çerkezlerle meskûn bulunduğunu, dolayısıyla katliamların başlıca sorumlularının bunlar olduğunu; Kilikya, Halep ve Filistin'de Ermenilere karşı her hangi bir katliam olmadığını; kafilelerin güvenliğinden sorumlu jandarmalarla bölgedeki kanun kaçaklarının da öldürme olaylarının içinde olduklarını kaydeder. Lewy, tehcir sırasında ölen Ermenilerin sayısını net olarak ortaya koymanın zor olduğunu da belirtir. Zira hem istatistiklerin iyi tutulmadığını, hem de savaş öncesi Ermeni nüfusunun tam olarak bilinmediğini, ayrıca ölümlerin ne kadarının açlık, susuzluk ve salgın hastalıklardan (ki aynı nedenlerden, Ermeniler kadar Müslümanlar da ölmüştür) ve ne kadarının da katliamlardan olduğunun bilinemediğini söylemektedir. Komita faaliyetleri ve Ruslarla birlikte yaptıkları savaşlarda pek çok Ermeni'nin öldüğünü belirten Lewy'nin hesaplarına göre, savaş öncesinde yaklaşık olarak 1.750.000 olan Ermeni nüfusu, savaş sonunda 1.108.000'e düştü; bu durumda ölen toplam Ermeni sayısı da 642.000² idi. Ayrıca bu sayının içinde Müslümanlığı seçenler de vardı; ona göre, %5 ilâ 10 arasında bir Ermeni nüfus Müslüman oldu. Lewy, Ermenilerin suikast eylemlerine girşerek Talat Paşa, Said Halim Paşa, Cemal Paşa ile Dr. Bahaddin Şakir'i öldürdüklerini, sözde soykırımın 50. yılını andıkları 1965 yılından sonra ASALA terör örgütü ile Türk diplomat ve çalışanlarına yönelik suikast ve eylemlerde bulduklarını; hatta Ermeni tezini desteklemeyen akademisyenlere karşı da benzer faaliyet-

² Yazar burada herhangi bir belge ile bu sonuca varmamakta, sadece söz konusu yıllarda Osmanlı coğrafyasında yaşayan Ermeni nüfusu ile ilgili sunulan verilere göre bir tahminde bulunmaktadır.

lerde bulduklarını belirterek günümüzde sorunun hızla “siyasallaştığını” örnekleriyle birlikte açıklar.

Sonuç olarak yazar, mukayeseli bir tarih çalışması yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı hükümetinin almış olduğu tehcir kararı sonrasında meydana gelen olayları her iki tarafın da görüşlerini vererek ve önyargısız bir biçimde konuyu irdeleyerek, tartışmalı kavramlara girmeden tarih içerisinde “ne olmuş, nasıl olmuş ve neden olmuş” odaklanmıştır. Lewy, Ermenilerin yüzleştikleri acı olaylardan dönemin Batılı büyük devletlerinin ve Rusya’nın sorumlu olduğunu, zira Osmanlı Devleti’ne karşı isyan etmeleri için onları sık sık tahrik ve teşvik ettiklerini belirtir; tarihin ve tarihî gerçeklerin saptırıldığına sürekli vurgu yaparak, Ermeni sorununun politize edildiğini, hâlbuki tarihî gerçekler ne ise meselenin de o olduğunu vurgular. Meselenin, tarihî olayları incelemenin ilk şartı olan “olayları sebep-sonuç ilişkisi içinde, o zamanın şartlarına göre değerlendirilmesi” gerektiğini ister. Ermenilerin olaya ideolojik yaklaştıklarını, tehcir sırasında meydana gelen ölümleri soykırım olarak nitelermeyenleri kınadıklarını ve mahkûm ettirdiklerini; böylece, politik bir görüşü dayattıklarını ve bunun akademik çalışmaları yozlaştırdığını belirtir. Çözüm önerisi olarak ise, her iki toplumun da birbirine karşı anlayışlı ve hoşgörülü olmasını ve karşılıklı ilişkileri arttırmalarını tavsiye eder; zira soykırım olmuş veya olmamış şeklindeki bir sağırlar diyalogundan ve basit analizlerle yapılan yorumlardan kurtulmak gerekir. Kısaca Lewy, Türkiye’nin de ısrarla ifade ettiği şeyi söylemektedir aslında; *“Tarihin, tarihçilere bırakılması gerektiğini.”*

Son söz olarak ise, bu kitabın Türkçeye çevrilmesi ve Türk okurlarına sunulması noktasında, Ermeni sorunu ile ilgili kitaplar yayınlayan yayınevlerine önemli görevler düşmektedir.